

Конфліктність як чинник взаємин старших школярів з батьками

У статті розглядається процес взаємодії батьків та дітей підліткового віку, а також виникнення конфліктності як чинника взаємин старших школярів з батьками. Ситуативні передумови конфліктної поведінки підлітка пов'язані з особливостями самої конфліктної ситуації, що полягають у труднощах морального вибору, який характеризує боротьбу мотивів і виникає у процесі спілкування та спонукає до прийняття рішення. Характер дитячо-батьківських стосунків ґрунтується на глибинному аналізі проблем і невіршених конфліктів батьківської психіки, що визначають форму і зміст ставлення батьків до дитини, що визначається необхідністю виявлення типу і форми конфлікту в батьківській психіці в ході аналітичного процесу.

Ключові слова: дитячо-батьківські відносини, конфлікт, спілкування, фрустрація, стосунки, сім'я, підлітковий вік, соціалізація.

В статтє рассматривается процесс взаимодействия родителей и детей подросткового возраста, а также возникновения конфликтности как фактора взаимоотношений старших школьников с родителями. Ситуативные предпосылки конфликтного поведения подростка связаны с особенностями самой конфликтной ситуации, которые заключаются в трудностях нравственного выбора, характеризующего борьбу мотивов и возникающего в процессе общения и способствующего принятию решения. Характер детско-родительских отношений основывается на глубинном анализе проблем и нерешенных конфликтов родительской психики, определяющих форму и содержание отношения родителей к ребенку, что определяется необходимостью определения типа и формы конфликта в родительской психике в ходе аналитического процесса.

Ключевые слова: детско-родительские отношения, конфликт, общение, фрустрация, отношения, семья, подростковый возраст, социализация.

Постановка проблеми. Сім'я як економічне і соціокультурне явище зазнає в сучасних умовах впливу різних чинників. Процес формування і розвитку сучасної сім'ї відбувається в складних і суперечливих умовах. Він характеризується негативними змінами суспільних відносин та внутрішнього стану сучасної сім'ї; ускладнення соціально-економічних умов проживання, що в призводить до зростання кількості неблагополучних родин. На

сьогодні, внаслідок багатьох причин, існує дефіцит спілкування батьків та дітей в родинному середовищі.

Мета статті – виявити причини, які викликають появу напруження, а згодом і конфліктів у стосунках між батьками та дітьми.

Результати теоретичного аналізу. Особливого значення у вихованні підростаючого покоління, формуванні особистості дитини, зокрема підлітка, набуває виховний потенціал батьків. Проблеми сімейних відносин привертала увагу багатьох вчених, зокрема: Е. Р. Ейдемільера, що досліджував психологічні особливості згуртованої сім'ї: турбота про кожного члена родини, що сприймається як найпростіший і природніший спосіб задоволення власних потреб; розвинена довіра членів сім'ї один до одного; симпатія. У. Сатир цікавився особливостями розвитку зрілих сімей і виділив основні властивості: високу самооцінку, ясну і чесну комунікацію, гнучкі і гуманні правила поведінки. У такій родині, на думку вченого, її члени орієнтовані на зростання, соціальні установки позитивні і відкриті. Основними чинниками сімейного життя є: емоційна єдність дитини з батьками; стосунки між членами родини; атмосфера захищеності, бажаності, любові. У процесі спілкування формуються не лише пізнавальні властивості людини, а й інтегральні складові психічного життя: самооцінка, усвідомлення власного "Я", відчуття його тотожності за будь-яких життєвих обставин, засвоєння прийомів протидії зовнішньому тиску, формування критерію ставлення до інших людей [1, с. 5].

Поняття спілкування є надзвичайно широким і включає в себе різні аспекти. Спілкування – це, по-перше, складний, багато-плановий процес встановлення і розвитку контактів між людьми, що виникає на основі потреб і спільної діяльності та включає в себе обмін інформацією, сприймання та розуміння іншого; по-друге, це взаємодія суб'єктів через знакові засоби, викликана потребами спільної діяльності та спрямована на значимі зміни стану, поведінки партнера [8, с. 16].

Сімейні конфлікти – одні з найбільш поширених у повсякденному житті. Однак вони деякою мірою обійдені увагою фахівців – психологів і педагогів, які рідко розглядають проблему конфлікту поколінь, що набагато ширше й активно розробляється соціологами [3, с. 114].

З більш ніж 700 психолого-педагогічних робіт із проблеми конфлікту навряд чи набереться з десятків інших публікацій, у центрі яких стояла б проблема конфліктів між батьками і дітьми. Вона, як правило, вивчається в контексті більш великих

досліджень: сімейних відносин, вікових криз, впливу подружніх конфліктів на розвиток дітей та ін. Але неможливо знайти таку родину, де б були відсутні конфлікти між батьками і дітьми. Навіть у забезпечених родин у більш ніж 30% випадків відзначаються конфліктні взаємини (з погляду підлітка) з обома батьками [6, с. 76-80].

Чому ж виникають конфлікти між батьками і дітьми? Крім загальних причин, які призводять до конфлікту людей, що розглянуті вище, виділяють психологічні фактори конфліктів у взаємодії батьків і дітей [9, с.148].

1. Тип сімейних відносин. Виділяють гармонійний і дисгармонійний типи сімейних відносин. У гармонійній родині встановлюється рухлива рівновага, що виявляється в оформленні психологічних ролей кожного члена родини, у формуванні сімейного “Ми”, здатності членів родини долати протиріччя.

Дисгармонія родини — це негативний характер подружніх відносин, що виражається в конфліктній взаємодії подружжя. Рівень психологічної напруги в такій родині має тенденцію до наростання, призводячи до невротичних реакцій її членів, виникнення почуття постійного занепокоєння в дітей [9, с.204].

2. Деструктивність сімейного виховання.

Риси деструктивних типів виховання:

- розбіжності членів родини з питань виховання;
- суперечливість, непослідовність, неадекватність;
- опіка і заборони в багатьох сферах життя дітей;
- підвищені вимоги до дітей, часте застосування погроз,

осудів.

3. Вікові кризи дітей розглядаються як фактори їх підвищеної конфліктності. Вікова криза являє собою перехідний період від одного етапу дитячого розвитку до іншого. У критичні періоди діти стають неслухняними, примхливими, дратівливими. Вони часто вступають у конфлікти з оточенням, особливо з батьками. У них виникає негативне ставлення до зобов’язань, які вони раніше виконували, що призводить до впертості. Найбільш часто конфлікти в батьків виникають з дітьми підліткового віку, з цим пов’язана підліткова криза 15-17 років. Психологи виділяють такі типи конфліктів підлітків з батьками: конфлікт нестійкості батьківського ставлення (постійна зміна критеріїв оцінки дитини), конфлікт гіперопіки, конфлікт неповаги прав на самостійність (тотальність вказівок і контролю), конфлікт батьківського авторитету (прагнення домогтися свого за будь-яку ціну).

4. Одним із можливих факторів, що спричиняє конфлікти у родинях є **особистісний фактор**. Серед особистісних особливостей батьків, що сприяють їхнім конфліктам з дітьми, виділяють консервативний спосіб мислення, прихильність до застарілих правил поведінки і шкідливих звичок (вживання алкоголю тощо), авторитарність суджень, ортодоксальність переконань і т. п. Серед особистісних особливостей дітей називають такі, як низька успішність, порушення правил поведінки, ігнорування рекомендацій батьків, а також неслухняність, упертість, егоїзм і егоцентризм, самовпевненість, лінощі і т. п. Отже, розглянуті конфлікти можуть бути представлені як результат помилок батьків і дітей [3, с.67].

При індивідуалізації психіки дитини якість і зміст фонових умов прямо залежить від пережитого на суб'єктивному рівні (одним чи обома батьками) конфлікту, що координує свідомі і несвідомі тенденції ставлення батьків до дитини. Тобто для гармонійного процесу індивідуалізації важливим є те, як саме відображена дитина в суб'єктивній психічній реальності батьків [5, с.9].

Для батьків, які переживають внутрішній конфлікт, пов'язаний із нереалізованими аспектами власного життя, характерний несвідомий сценарій ставлення до дитини, який позначається на її вчинках. Так батьки реалізують свої фрустровані бажання і потреби. При цьому конфлікт стосунків є наслідком зазначеного наміру, тому що в результаті такого ставлення втрачається комплекс зв'язків між дитиною та батьками, що адекватно враховують щирі бажання обох сторін, і так само способи досягнення вагомих цілей

Конфлікт – суспільний феномен, від якого залежить процес нормального людського життя. Проблеми дитячо-батьківських стосунків, що виникають на основі актуального внутрішнього конфлікту батьківської психіки, можуть розглядатися як джерело специфічних фонових умов, що визначають характер розвитку дитячої психіки (Г.С. Костюк, С.Д. Максименко, В.О.Татенко) [2,с.271].

Через те, що внутрішній світ підлітка розвинутий недостатньо, ще не збагачений досвідом переживання критичних ситуацій, проблеми, що виникли на шляху до задоволення життєво важливих соціальних потреб, не стимулюють його активності, спрямованої на їх подолання. Підліток ще не спроможний вийти з кризової ситуації шляхом саморозвитку, самоактуалізації та самовдосконалення особистості. Тому, звичайно, діяльність його самосвідомості спрямовується лише “по лінії найменшого опору”, що й детермінує виникнення захисних механізмів – мимовільних,

неусвідомлювальних процесів, які покликані позбавити індивіда від сприйняття небажаної психотравмуючої інформації, усунути тривогу та напруженість [5, с. 51].

У своєму дослідженні ми намагались виявити зв'язок ставлення батьків до дитини з їхньою схильністю до певної стратегії конфліктної поведінки. Вивчення даної проблеми ми здійснювали, використовуючи такі методики:

- на визначення ставлення батьків до дітей – “Діагностика батьківських відносин” (автори А.Я. Варга та В.В. Столін);
- на схильність реагування особистості на конфлікт – “Діагностика поведінки особистості в конфліктній ситуації” (автор К.Томас).

Тест-опитувальник батьківського ставлення є психодіагностичним інструментом, зорієнтованим на виявлення осіб, які звертаються за психологічною допомогою з питань виховання дітей і спілкування з ними. Ставлення батьків до дітей розуміється нами як система різноманітних почуттів до дитини, поведінкових стереотипів, які зустрічаються у спілкуванні з нею, особливостей сприйняття й розуміння характеру та особистості дитини, її вчинків [3, с.68].

Ця методика є оптимальним вибором для діагностики ставлення батьків до дітей, вона широко використовується в інших країнах і дозволяє батькам глибше пізнати своє ставлення до дітей і вирішити багато проблем з питань виховання.

Опитувальник складається з 5-ти шкал.

I. Шкала “Прийняття / Заперечення”

Високі бали по шкалі (від 24 до 33) говорять про те, що в даного випробуваного є виражене позитивне ставлення до дитини. Дорослий у цьому випадку приймає дитину такою, якою вона є, поважає й визнає її індивідуальність, схвалює її інтереси, підтримує плани, проводить з нею досить багато часу й не жалкує про це.

Низькі бали по шкалі (від 0 до 8) говорять про те, що дорослий відчуває щодо дитини в основному тільки негативні почуття: роздратування, злість, досаду, навіть іноді ненависть. Такий дорослий вважає дитину невдахою, не вірить у її майбутнє, низько оцінює її здатності й нерідко своїм ставленням третирує дитину.

II. Шкала “Кооперація”

Високі бали по шкалі (6-7 балів) є ознакою того, що дорослий виявляє щирі цікавість до того, що цікавить дитину, високо оцінює здатності дитини, заохочує самостійність та ініціативу дитини, намагається бути з нею на рівних. Соціально бажаний образ ставлення батьків.

Низькі бали по даній шкалі (1-2 бали) говорять про те, що дорослий відносно дитини поводить протилежним чином.

III. Шкала “Симбіоз”

Високі бали по шкалі (6-7 балів) – достатні для того, щоб зробити висновок про те, що дана доросла людина не встановлює психологічної дистанції між собою й дитиною, намагається завжди бути ближче до неї, задовольняти її основні розумові потреби, прагне відгородити від неприємностей.

Низькі бали по шкалі (1-2 бали) є ознакою того, що дорослий, навпроти, встановлює значну психологічну дистанцію між собою й дитиною, мало піклується про неї.

IV. Шкала “Авторитарна гіперсоціалізація”

Високі бали по шкалі (6-7 балів) говорять про те, що доросла людина поводить занадто авторитарно щодо дитини, жадаючи від неї беззастережної слухняності й задаючи їй строгі дисциплінарні рамки. Вона нав’язує дитині майже у всьому свою волю. Така доросла людина далеко не завжди може бути корисною, як вихователь для дітей. Шкала відображає форму та спрямованість контролю за поведінкою дитини.

Низькі бали по шкалі (1-2 бали), навпроти свідчать про те, що контроль за діями дитини з боку дорослої людини практично відсутній. Це може бути не дуже добре для навчання й виховання дітей. Найкращим варіантом оцінки здатностей дорослої людини по цій шкалі є середні оцінки – від 3 до 5 балів.

V. Шкала “Меленький невдаха”

Високі бали по шкалі (6-7 балів) є ознакою того, що доросла людина вважає дитину маленькою невдахою й ставиться до неї як до нетямущої істоти. Інтереси, захоплення, думки й почуття дитини здаються дорослій людині несерйозними, і вона ігнорує їх.

Низькі бали по шкалі (1-2 бали), навпроти, свідчать про те, що невдачі дитини дорослий вважає випадковими й вірить у неї [4, с.42].

У проведеному нами дослідженні брали участь 20 пар батьків учнів, їхній середній вік становить 35-40 років.

Дослідження проводилось у вигляді батьківських зборів і зайняло не більше однієї години часу.

Провівши тестування серед досліджуваних 30 подружніх пар по кількості тверджень по таких параметрах (par), як: I – “прийняття – відкидання”; II – “кооперація”; III – “симбіоз”; IV – “авторитарна гіперсоціалізація”; V – “меленький невдаха”, ми одержали такі результати.

Таблиця 1

Показники по відповідних м параметрах

Батьківське ставлення до дитини		Пара 1	Пара 2	Пара 3	Пара 4	Пара 5	Пара 6	Пара 7	Пара 8	Пара 9	Пара 10	Пара 11	Пара 12	Пара 13	Пара 14	Пара 15	Пара 16	Пара 17	Пара 18	Пара 19	Пара 20
		I	Ч			+	+	+		+	+		+		+			+		+	
	Ж		+			+	+				+			+			+		+	+	
II	Ч		+											+						+	
	Ж			+	+			+	+	+		+	+			+		+			
III	Ч						+			+											
	Ж														+						+
IV	Ч											+				+			+		
	Ж																				
V.	Ч	+																			
	Ж	+																			

Результати відображені на рис. 1.

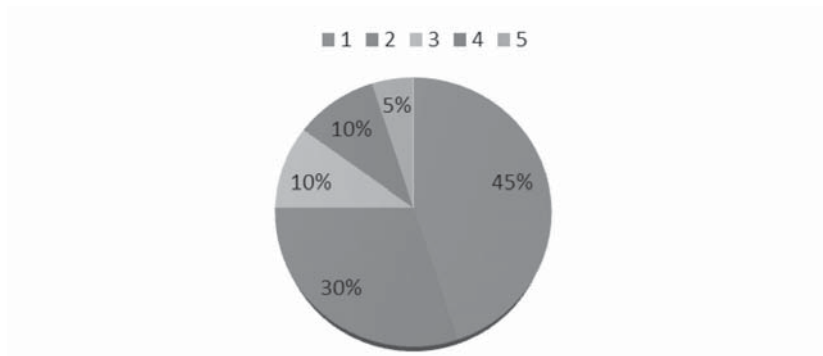

Рис. 1. Діагностика батьківських відносин

I-ша – авторитарна гіперсоціалізація (9 пар – 45%);
 II-га – прийняття – заперечення (6 пар – 30%);
 III-тя – симбіоз (2 пари – 10%);
 IV-та – маленький невдаха (2 пари – 10%);
 V-та – образ соціальної бажаності (1 пара – 5%).

Отримані нами результати дозволили зробити висновок, що психокорекційна робота з батьками дітей-підлітків має враховувати деякі специфічні аспекти часового виміру психологічної кризи, які переживають батьки.

В своєму підході до вивчення конфліктних ситуацій К.Томас зробив акцент на зміні традиційного ставлення до конфлікту. Вказуючи, що на ранніх етапах їх вивчення широко використовувався термін “вирішення конфліктів”, він підкреслював, що під цим терміном слід розуміти те, що конфлікт можна і необхідно вирішувати або елімінувати. Метою вирішення конфліктів, таким чином, був ідеальний стан, коли люди працюють в цілковитій гармонії. Однак останнім часом відбулися суттєві зміни у ставленні дослідників до конфлікту. Отже, на думку автора, наголос має бути перенесено з елімінування конфлікту на керування ними. Відповідно до цього К.Томас вважає за потрібне сконцентрувати увагу на аспектах вивчення конфліктів [7, с.118].

Для опису типів поведінки людей в конфліктних ситуаціях автор вважає за доцільне застосувати двовимірну модель регулювання конфліктів, ґрунтовними змінами в яких є кооперація, яка пов’язана з увагою людини до інтересів інших людей, залучених в конфлікт, і наполегливість, для якої є характерним захист особистих інтересів. Згідно з цими положеннями К.Томас виділяє такі способи регулювання конфліктів: суперництво, пристосування, компроміс, уникнення (втеча), співпраця [4,с.37].

Методика є універсальною для дослідження конфліктних ситуацій. За допомогою цієї методики досліджувані дізналися, яку позицію вони займають при виникненні конфлікту і яку позицію слід займати. Домінуючий спосіб поведінки у конфліктних ситуаціях досліджуваних займає компроміс, а найнижчу сходинку займає уникнення (див. рис. 2).

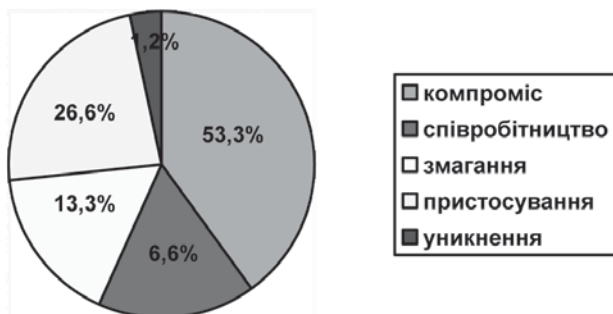

Рис. 2. Дослідження способів регулювання конфліктів

Взагалі, якщо конфлікт не вирішується, це призводить до погіршення стосунків, іноді й до розриву стосунків. А якщо вирішується, то ми можемо знайти порозуміння у міжособистісних стосунках.

Висновок. Отже, аналітична і корекційна робота психолога з дитячо-батьківських стосунків, характер яких описано вище, ґрунтується на глибинному аналізі проблем і невирішених конфліктів батьківської психіки, що визначають форму і зміст ставлення батьків до дитини, що визначається необхідністю виявлення типу і форми конфлікту в батьківській психіці в ході аналітичного процесу.

Конфлікт як латентний за своїм характером відіграє роль прихованої першопричини актуальної проблеми стосунків з дитиною. При цьому виявлення в ході аналітичної роботи латентного конфлікту батьківської психіки дозволяє виробити адекватну стратегію подальшої роботи з дитиною, розвиток психіки якої зазнав впливу фонових умов, створених батьківським несвідомим.

Список використаних джерел

1. Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах: Тематична доповідь про становище сімей в Україні (2004 р.) – К., 2004. – С. 18.
2. Громова О.Н. Конфліктологія. Курс лекцій / О.Н.Громова. – М.: Просвіта – ЕКМОС, 2002. – 320 с.
3. Бондарчук О.І. Психологія сім'ї / О.І.Бондарчук. – Спб: Питер, 2000. – 382 с.
4. Кравченко Т.В. Школа і сім'я: педагогічні проблеми співробітництва: Матеріали до спецкурсу / Т.В.Кравченко. – К.: Пед. думка, 2002. – 51 с.
5. Мороз Р.А. Психологія сім'ї / Р.А.Мороз // Психол. газета. – 2004. – №1. – С.8-9.
6. Овчарова Р. В. Психологія родительства / Р. В.Овчарова. – М.: Академія, 2005. – 261 с.
7. Емельянов С. М. Практикум по конфліктології / С. М.Емельянов. – СПб.: Питер, 2001. – 368 с.
8. Вердербер Р. Психологія спілкування / Р.Вердербер, К.Вердербер. – К., 2005. – 320 с.
9. Ковальов С.В. Психологія сімейних стосунків / С.В.Ковальов. – К.: Наука, 2001. – 277 с.

In the process of interaction between parents and adolescents, as well as the emergence of conflicts, as a factor in relationships with older students parents. Case preconditions adolescent conflict behavior associated with the peculiarities of the conflict, which lie in the difficulty of moral choice, which describes the struggle of motives and there is in the process of communication and encourages decision. The nature of child-parents' relationship, based on deep analysis of problems and unresolved parental conflict mentality that

determine the form and content ratio of parent to child, which is determined by the need to identify the type and form of parental conflict in the psyche during the analytical process.

Key words: children-parents' relations, conflict, communication, frustration, relationships, family, adolescence, socialization.

Отримано: 11.12.2011 р.

УДК: 159.952.3

І.В.Волженцева

Особливості безпосередніх методів саморегуляції психічних станів людини

У статті розглянуто безпосередні методи саморегуляції психічних станів особистості у контексті концептуального підходу до розподілу методів регуляції, розкрито сутність, специфіку впливу деяких з них.

Ключові слова: саморегуляція, безпосередні методи саморегуляції, психічні стани, дихальна гімнастика, гелотологія, самомасаж, аутотренінг, медитація, кольоротерапія, біозвуки.

В статье рассмотрены непосредственные методы саморегуляции психических состояний личности в контексте концептуального подхода к распределению методов регуляции, раскрыта сущность, специфика влияния некоторых из них.

Ключевые слова: саморегуляция, непосредственные методы саморегуляции, психические состояния, дыхательная гимнастика, гелотология, самомассаж, аутотренинг, медитация, цветотерапия, биозвуки.

Однією з умов рішення фундаментальної задачі соціально-економічного розвитку країни є ефективне використання всього арсеналу засобів і методів саморегуляції психічних станів людини. У зв'язку з цим в даний час, як ніколи, здається актуальним вивчення потенційних можливостей психіки людини, а головне, уміння довільно управляти власними психологічними і фізіологічними станами, вчинками, а також своєю поведінкою, завдяки яким відбувається вирішення конфліктів, опанування своєї поведінки, переробка негативних переживань, оскільки від міри досконалості процесів саморегуляції і залежить успішність, надійність, продуктивність, кінцевий результат будь-якого акту довільної активності.